

a megkövetelt teljesítmény is fokozatosan emelhető. A dobás vagy a fogás hibás végrehajtása közvetlenül érezteti hatását, és — ami szintén jelentős előrelépés — a gyerekek értelmileg is kénytelenek a játékot végigkísérni, mert egyébként a legjobb dobás és fogás is hiábavalónak bizonyul. Játszatásával a kislabdahajításnál már foglalkoztam.

Elegendő labda esetén az egykezes felsődobást úgy is megoldhatjuk, hogy valaminek nekidobva, ugyanaz kapja el a labdát. A rádobás helyessége magával hozza az elkapás biztonságát is. A hibajavítás itt már az átadóra vár, aki egyúttal a fogadó is, tehát a követelmény ismét fokozódik az előző gyakorlatokhoz viszonyítva. Ha ugyanezt megoldatjuk lassú futással is, akkor az alapfokú labdagyakorlatoknak azokat a változatait tanítottuk meg, amelyek a tantervi iskolai játékok megjátszásának legegységesebb technikái feltételeit alkotják.

Összefoglalva: az alsó tagozat labdagyakorlatainak jelentőségét, különleges szerepét abban látom, hogy a nagyobb lehetőségek — a labdák beszerzésével — lényegesen kiszélesíthetik az eddigi gyakorlati eljárás területét. A testnevelés egyik legfontosabb elve: minimális idővesztéssel a maximális gyakorlási lehetőségek biztosítása — ténylegesen megvalósulhat. Hatásukat szinte össze sem lehet hasonlítani a régebbi, mondhatni gépies eljárással, amelynél az előírt egyszerűbb testnevelési játékok megjátszásával lezárult az oktatási kör. Nem kétséges, hogy a kisgyermek részére a labda (nem a kislabda, hanem a kb. kézi- vagy röplabda nagyságú) csodálatos „varázsszer”, amelynek jelenlétekor mindent elfelejt, mindenre képes, csak labdával kelljen neki a kívánt feladatot végrehajtania. De éppen ez a tény egyúttal figyelmeztet is: biztossunk elegendő pihenőt a spontán, rendkívüli heveséssel megoldott gyakorlatok után. A gyerek hamar fárad, de ugyanilyen gyorsan ki is pihen magát.

Ami az óra felépítési részeit, illetve azok tartalommal való kitöltését illeti, még a „legszárazabbnak” tűnő bevezető rész is új színezetet kaphat. Csak a nevelőn múlik, mennyire veszi igénybe mindazt, ami rendelkezésére áll: az iskolai testnevelés dologi feltételeit, és ezen belül a különféle testnevelési és sporteszközöket, amelyeknek elkészítése még házilag is megoldható.

Nincs külön jó nevelő és jó tanítvány! A kettő mindig csak együtt képzelhető el az iskolai testnevelés kapcsán. E kapcsolat hatásfokának növelésére használjuk fel „új” formájukban a labdagyakorlatokat is.

Glózik Pál

AZ ÉLŐVILÁG MUNKAFÜZETEK FELHASZNÁLÁSA

Az 1966/67. tanévtől kezdve az Élővilág tantárgy tanítása során új segédeszköz általános bevezetésére kerül sor az Élővilág munkafüzet alkalmazásával.

Az Élővilág munkafüzet bevezetése új pedagógiai szituációt teremt a tantárgy tanításában. Módosító hatása lesz a tanítási óra szerkezeti felépítésére, az alkalmazandó módszerekre és ezek hatásaként az oktatás eredményességére. Felszabadítja a tanulókat a képességeiket meghaladó rajzok készítésétől, és lehetőséget teremt ezzel olyan didaktikai feladatok megoldására, amelyekre eddig időhiány miatt nem jutott idő.

A Biológia Tanítása 1966. évi 2. számában Forgács Ferencné: „Munkafüzetek az Élővilág tanításához” című tájékoztatójában áttekintést nyújtott arról, hogy a munkafüzetek felhasználása, a feladatok megoldása sokrétű tevékenység kifejtésére nyújt lehetőséget a tanulók számára.

A munkafüzetek feladatainak elemzése feltárja, hogy a tanítási órán folyó pedagógiai tevékenység eddigi megszokott általános formáján is változtatnunk kell. Módosítja a tanár munkáját a tervező munkától az ismeretnyújtáson, rögzítésen és gyakorlásán keresztül az ellenőrzésre és alkalmazásra irányuló pedagógiai tevékenységig.

A munkafüzet tartalmi anyaga a tantervi követelményeket tükrözi. Beosztása a tankönyvnek megfelelő. Az évi anyagot óránkénti beosztásban rögzíti. E szoros kapcsolat a tantervvel és a tankönyvvel lehetővé teszi, hogy értékes segédeszköze legyen az Élővilág oktatásának.

A munkafüzet léte követelményként állítja az órára készülő nevelő elé, hogy felkészülése során tanulmányozza az egyes órákhoz kapcsolódó feladatokat. Tervezze meg azok helyét, szerepét és felhasználásának módját az oktatási folyamatban.

A munkafüzet feladatai sokrétűek. Elősegítetik az anyag megértését (5. oszt. Az éticsiga), az ismeretek rögzítését (5. oszt. Szarvasmarha), lényeges fogalmi jegyekkel történő jellemzést, az ismeretek alkalmazását (5. oszt. A ló és a szarvasmarha lábak összehasonlítása), a megszerzett ismeretek rendszerezését, nagyobb összefüggések feltárását (5. oszt. Összefoglalás — 47. old.).

A feladatok sokrétűsége bizonyítja, hogy nem lehet a munkafüzetet sablonosan felhasználni. A helyes felhasználás igényli, hogy a feladatok megoldása az oktatási folyamat szerves része legyen.

Az egy-egy órához kapcsolódó feladatok sorrendjét az óra felépítése határozza meg. Nem kötelező a munkafüzetben közölt sorrend szerinti feldolgozás. Azok elhelyezése némely esetben nem pedagógiai megfontolások alapján történt, hanem inkább nyomdatechnikai igényeket elégített ki. Pl. „A szarvasmarha” című anyaghoz a következő feladatok tartoznak. (Sorszámozás a munkafüzetben nem található meg. Azokat a könnyebb áttekinthetőség érdekében alkalmazom.)

1. A szarvasmarha ősei. (Kislexikon alapján.)
2. Szarv és fogazat megnevezése.
3. Zápfog redőinek megrajzolása.
4. Valódi és álcsülök megnevezése.
5. Az összetett gyomor részeinek megnevezése és a táplálék útjának berajzolásával.

6. A szarvasmarha jellemzése a leglényegesebb jegyekkel.

E sorrendben csak az utolsó, általánosító jellegű feladat helye a meghatározott. Ennek megoldására csak a lényeges jegyek megismerése után kerülhet sor. A többi feladat helye az óra felépítésétől függ.

Az óra tervezésekor követhetjük a tankönyv sorrendje szerinti felépítést és ekkor a feladatok sorrendje a következő:

1. A szarvasmarha ősei.
4. Valódi és álcsülök megnevezése.
2. Fogazat megnevezése.
3. Zápfog redőinek megrajzolása.
5. Az összetett gyomor részeinek megnevezése és a táplálék útjának megrajzolása.
2. A szarv megnevezése.
6. A szarvasmarha jellemzése a leglényegesebb jegyekkel.

Felépíthetjük az órát a szarvasmarha leglényegesebb jegyeit magába foglaló fogalomrendszer szerint [gerinces, emlős, páros ujjú patás (valódi és álcsülök), kérődző (növényevő, hiányos fogazatú, redős zápfogú, összetett gyomrú), túlkös szarvú]. Erre alkalmat nyújt a házisertéssel való összehasonlítás, mely elősegíti az azonos és meg-

különböztető jegyek feltárását. Ebben az esetben a feladatok felhasználásának sorrendje a következő:

1. A szarvasmarha ősei.
4. Valódi és álcsülök megnevezése.
- 2., 3., 5. Fogazat megnevezése, zápfog redőinek megrajzolása, az összetett gyomor részeinek megnevezése és a táplálék útjának megrajzolása.

2. A szarv megnevezése.

6. A szarvasmarha jellemzése a leglényegesebb jegyekkel.

Összefoglalva: A munkafüzeteket akkor használjuk fel helyesen, ha azokat jellegüknek megfelelően valóban oktatási segédeszköznek tekintjük. Nincs meghatározó jellegük az oktatási folyamat tartalmára vonatkozóan, de helyes alkalmazásukkal az ismeretek elsajátításához segítséget nyújtanak. Felhasználásuk helyét és módját a feladatok didaktikai jellege határozza meg. Felhasználhatók:

- a) az új ismeret feldolgozását megelőző tényanyaggyűjtésre (A virág megporzása. 5. oszt. 66. old. 1. feladat);

- b) új fogalmak kialakítása alkalmával (A keresztés pók. 5. oszt. 56. old. 1. feladat);

- c) elsődleges bevésésre (Az éticsiga. 5. oszt. 64. old. A jobboldali oszlopban található kérdések);

- d) témazáró összefoglalások alkalmával egyéni, önálló munkára. (Az „Összefoglalás”-ok, azokat nyomtatott programoknak felfogva, igen alkalmasak ilyen feladatok elvégzésére.)

A munkafüzetek beosztása kevés lehetőséget ad a meghatározott, — füzetben levő — rajzoktól és feladatoktól eltérő rajzok és feladatok rögzítésére. A munkafüzet rajzainak többsége a tankönyv színes ábráinak fekete vagy zöld színezetű másolata, rajza. Az 5. osztályos munkafüzetben található 162 rajz közül 101, a 6. osztályosban 167 közül 124 azonos a tankönyv ábráival.

A rajzok zömmel az élő természet növényeinek és állatainak valóságos képei. Ez a tény a képi szemléltetésre való csábítást rejti magában. Az az elv, amelyet évekkel ezelőtt az Élővilág oktatásának egyik céljává tűztünk ki — az élővilág tárgyainak és jelenségeinek, ezek kölcsönös hatásának dialektikus észlelése — napjaink követelménye is. E tevékenység elsősorban a tanuló érzékszerveinek és az élő természet jelenségeinek, valamint tárgyainak kapcsolatát jelenti. Az élő valóság bemutatása nélkül a biológiai fogalmak tartalmilag szegényesek, esetleg a valóságnak nem megfelelőek lesznek a gyermek tudatában. Ezért a lehetséges élő anyag bemutatását, érzékelését nem helyettesíti a tankönyv ábráinak és a munkafüzet rajzainak szemlélése.

A tankönyv ábrái és a munkafüzet rajzai azonban nem nélkülözhetők az oktatásban. Azok felhasználása a már élő jelenség és tárgy bemutatása után, a tényanyag elemzése folyamán, a fogalmak jellemző jegyeinek feltárása során, a képzet- és a fogalomalkotás folyamatában szükségesek. Helyesen használjuk olyankor is, amikor az időben eltérő vagy térben távollevő jelenség, tárgy képét szemléltetve a lehetséges tényanyagot gyűjtjük az elemzéshez. Ezekben az esetekben a tankönyv ábráinak és a munkafüzet rajzainak közvetítő szerepük van az élő valóság és a gyermek tudata között. A képi érzékelés eredményesebbé teszi a szóbeli magyarázat egyoldalúságát.

A tankönyv ábrái színesek és megfelelő magyarázó szöveg egészíti ki azokat. A munkafüzetek rajzai fehér alapon fekete vagy zöld színezéssel készültek. Tehát az azonos képi anyagot a tankönyvben színes, a valóság színeit visszatükröző színezésben, míg a munkafüzetben fekete vagy zöld vonalrajzzal, egyes esetekben egyszínű foltábrázolással találhatjuk meg. Ez egyúttal felhívja a figyelmet arra is, hogy nem

nélkülözhető a tankönyv ábráinak felhasználása, a munkafüzetek általános használata esetén sem. A munkafüzet tankönyvvel azonos rajzai elvonatkoztatottabb formái a valóság ábrázolásának.

A munkafüzet feladatai a rajzokkal kapcsolatban zömmel a felismerést, a megnevezést, ritkábban a kiegészítést igénylik. Találunk olyan feladatokat is amelyek a rajz színezését kívánják a tanulóktól. A színezés alkalmával ügyeljünk arra, hogy a tanulók ne foltszerű színezést (sátirozást) végezzenek. Ez felesleges időtöltés. Nem az Élővilág oktatásának feladata. Helyes az olyan színezés, mely a kontúrvonalak kihúzásával történik. A színek megválasztása nem közömbös. A valóságnak megfelelő színeket használjanak a tanulók az élő tárgyak egészének színezésénél. Így elkerülhető az alsóbb osztályokban előforduló „piros fa”, „lila fű” valóságot torzító hatása.

A sokféle szemléltetési eszköz között külön helyet foglal el a táblai munka, mely egyrészt a szöveges vázlatból, másrészt a magyarázó rajzokból áll. Mindkettő alkalmazása az Élővilág oktatásában indokolt. A szöveges vázlatot részben helyettesítik a munkafüzet szöveges feladataira adott válaszok.

Az anyag megértését elősegítő szükséges magyarázó rajzok egy része megtalálható a munkafüzetekben. A tankönyvben nem található, vagy azoktól eltérő magyarázó rajzok száma az 5. osztályban 61, a 6. osztályban pedig 43. Ezek a rajzok a tankönyv hasonló jellegű rajzaival együtt csak egy részét, és a legfontosabb részét képezik az erre vonatkozó anyagnak. Az is tény, hogy ezek a rajzok a tanulók rajzkészségét meghaladják, és a munkafüzetben való előnyomatott elhelyezésük megkönnyíti a tanulók munkáját.

A magyarázó rajz jellegéből következik, hogy a lényeges jegyek elkülönítésére, a biológiai folyamatok bemutatására, fejlődési fázisok rögzítésére nagyon alkalmasak. A munkafüzetben található magyarázó rajzokon kívül a tanítás közben mind többször lesz szükségünk, melyeket oktatásunk eredményesebbé tétele érdekében kell felhasználnunk.

A munkafüzet szövege és rajzos anyagának elhelyezése, oldalak telítettsége csak kevés lehetőséget ad az egyéni sajátosságokból fakadó kiegészítő anyag rögzítésére. Ilyen feladatok az osztály általános értelmi szintjének, az óra felépítésének, a tanár pedagógiai tevékenységének egyéni jellegéből fakadnak. Helyes lett volna ezek részére több üres helyet vagy esetleg betétlapot biztosítani. Jelenleg ezek elhelyezésére a munkafüzetben nincs lehetőség. Külön füzet vezetése pedig helytelen lenne. Így a munkafüzetben nem található táblai rajzok alkalmazása fokozottabb rögzítő munkát igényel az órán.

A munkafüzetek bevezetése az Élővilág oktatásában az eredményességet elősegítő segédeszközzel gyarapodott. Eredményessége csak akkor érezteti hatását, ha a tanítás érdekében és nem pedig öncélúan használjuk fel.

Révész Béla.

